

Janek István

Dvortsák Viktor álma, a Kelet-Szlovák Népköztársaság létrejötte és utóélete

Kik azok a szlovjakok? Egy identitásépítés kísérletének története

A Kelet-Szlovák Népköztársaság (vagy miként a korban hívták: Szlovák, illetve „Tót” Népköztársaság vagy Szlovják Népköztársaság) 1918-as kikiáltásának megértéséhez egészen a 19. század második feléig kell visszanyúlni. Ekkor jelent meg ugyanis az első irodalmi mű, amely a keletszlovák mozgalom egyik alapját képező nyelvjárásban, vagyis sárosi szlovák dialektusban íródott.¹ A sárosi szlovák nyelvjárás (szlovákul *šariščina*) elsősorban hangzása és szókészlete alapján tért el a 19. század utolsó harmadára irodalmi nyelvvé alakult közép-szlovák nyelvjárástól. A *šariščinát* a szlovák és a magyar nyelvészeti szakirodalom a keletszlovák dialektusokhoz sorolta, amelyekbe beletartozott a szepesi, abaúji és zempléni szlovák nyelvjárás is.² Ebben a nyelvjárásban a 19. század második felétől a magyar kormány támogatásával jelentek meg tankönyvek és vallásos kiadványok,³ sőt még egy magyar nyelvű nyelvtani összefoglaló is született Urbán Adolf hanusfalvi lelkész és iskolaszéki tanácsos tollából a *Sárosi tót nyelvtan vázolata* címmel.⁴ A Horthy-korban alkotó miniszteri tanácsos, Kászonyi Ferenc szerint e nyelvjárás egyfajta átmenetet képezett a szlovák, a lengyel, a kárpátaljai ruszin és az ukrán nyelvek között, és a történelmi Magyarország északi és északkeleti régiójában, Abaúj-Torna, Zemplén, Ung, Szepes, Sáros vármegyékben volt honos.⁵

A 20. század elején a sárosi keletszlovák nyelvjárást beszélők elsősorban nyelvükben különböztek a nyugatszlovák régióban élő szlovákságtól, saját magukat pedig szlovjáknak nevezték. Ráadásul a kelet-felvidéki vármegyék nem tudtak

¹ 1844-ben Kassán jelent meg Ján Andraščík római katolikus pap *Šenk palenčeni* című színdarabja, amely egyúttal az alkoholelles mozgalom egyik kulcsfontosságú, sárosi szlovák dialektusban készült műve. A szlovják kérdéshez és előzményeihez lásd: Ábrahám Barna: Szlovákok és szlovjákok: a nemzet határai. *Limes*, 16. (2003), 3. 55–66.

² A szlovák mozgalom történetéről bővebben lásd: Gayer Veronika: Slojacké regionálne hnutie v rokoch 1907–1918. *Mesto a Dejiny*, (2014), 3. 68–83.

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest) K 28 Miniszterelnökség, Kisebbségi és Nemzetiségi osztály (1923–1944) 49. csomó (=cs.). 21798. szám alatt (=sz.) 1940. dec. 13.

⁴ Urbán Adolf: *Sárosi tót nyelvtan vázolata*. Eperjes, (k. n.), 1875. 25 A kérdéshez lásd még: Ladislav Tajták: K otázke vydavanie učebníc vo východoslovenskom nárečí. *Nové obzory*, (1964), 6. 43–57.

⁵ Kászonyi Ferenc: A szlovják kérdés. *Kisebbségvédelem*, 7. (1943), 3–4. 1.

olyan, a szlovák nemzeti mozgalom törekvéseivel azonosuló szlovák intelligenciát kitermelni, mint a nyugati megyék, ezért is hívták Štúrék ezt a területet a szlovák nemzeti gondolat temetőjének.⁶ Ezekben a vármegyékben is létezett szlovák intelligencia, de tagjai nagyrészt magyar érzelműek és a magyar államhoz voltak hűek, és nem keresték a kapcsolatot a cseh irányba politizáló szlovák elitel. Ebből kifolyólag az önálló „szlovják” (szlovákul *slovjak*) identitás kialakításában rejlő potenciál a 19. század utolsó harmadától a magyar kormány figyelmét is felkeltette. Budapest ugyanis a szlovják dialektus erősítésében felismerte a szlovák nyelv megosztásának lehetőségét, a magyar államhoz lojálisabb regionális elit támogatása pedig az öntudatosodó szlovák nemzetépítés gyengítésével is kecsegtetett. A szlovják identitás kialakulásához nagyon fontos volt az a terület, ahol a szóban forgó kelet-szlovák nyelvjárást beszélők laktak, mivel ez a térség sajátos kultúrával rendelkezett, amelyet a szlovák, ruszin, német és magyar kölcsönhatások jellemeztek. A felső-magyarországi régió politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális és nemzetiségi realitása a térségnek mindig sajátos arculatot adott.⁷ Például a szlovjákok által is lakott Sárosban négy nemzetiség és öt vallás keveredett egymással. A községek nyelvi fejlődése területén egyes települések esetében kiemelkedő jelentőségű volt, hogy éppen milyen nemzetiségű és felekezetű pap került oda, mert ez a körülmény akár évtizedekre is meg tudta határozni a falu lakói identitásának alakulását.⁸

A 19. és 20. század fordulójára a kelet-szlovák nyelvjárást az írásbeliség kialakítása felé terelő személyek olyan papok és tisztségviselők lettek, akik akár meggyőződésből, akár egzisztenciális okokból a magyar nemzeteszmé hirdetőiként léptek fel, és a régió szlovákságát, vagyis az általuk szlovjákként nevezett népességet minél erősebben a magyar kultúrához és politikához kívánták közelíteni. Közéjük tartozott Répászky József⁹ enyickei plébános, akinek kezdeményezésére az 1860-as években a kelet-felvidéki megyék néhány iskolájában bevezették a keleti szlovák nyelvjárást, amivel megnyílt az út az önálló szlovják nyelv kialakulása előtt.¹⁰ A 20. század eleje a kelet-szlovák írásbeliség nyitánya lett. Az érintett vármegyék vezetőinek nem kellett nemzetiségi ellenállással és mozgalmakkal számolniuk, hiszen a helyi, szűk szlovák értelmiségi réteg nagy része elmagyarosodott, és még a nyugati területeken élő szlovák vezetők sem mutattak túlzott érdeklődést e területek iránt.¹¹

⁶ Ábrahám Barna: Magyar-németek, tótok, szlovjákok, magyar oroszok, vendek. Népnév és identitás a 19. században. In Ábrahám Barna (szerk.): *Magyar-szlovák terminológiai kérdések*. Piliscsaba, Pons Strigoniensis, 2008. 6.

⁷ Štefan Šutaj – Szarka László (szerk.): *Reginálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18–20. storočia. – Regionális és nemzeti identitásformák a 18–20. századi magyar és szlovák történelemben*. Prešov, Universum, 2007. 188.

⁸ Sztancs Gábor: Dialektus, kontaktusjelenség vagy magyar propaganda? Adatok és értelmezések a keleti szlovák (szlovják) etnikai régióról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 18. (2016), 3. 72.

⁹ Répászky József (1828–1897) katolikus pap. 1860–1873-ig plébános Boldogkőváralján, illetve Enyickén. 1873–1884-ig a kassai papnövelde tanára, majd a kassai székesegyház főesperese.

¹⁰ Tajták (1964): i. m. 48–50.

¹¹ Tajták (1964): i. m. 80.

A mozgalom Semsey Boldizsár, Sáros megyei főispán támogatásával saját lapot is indított *Naša Zastava* (*Zászlónk*) néven, amelynek első száma 1907. október 27-én jelent meg Eperjesen.¹² A lap a régió szlovák lakosságát következetesen szlováknak nevezte. Kezdetekben Zsebráczky Géza bártfai plébános volt a mozgalom egyik kiemelkedő ideológusa.¹³ A lap főszerkesztője Dessewffy István politikus és földbirtokos, míg segítője 1916-tól Dvortsák Viktor¹⁴ lett, aki már 1906-ban felvetette a sajátos, a Felvidék/Felső-Magyarország nyugati és középső régióiban élő szlovákoktól etnikailag elkülönülő keletiszlovák nemzet gondolatát. Ezzel a magyar kormányzat tudatába az úgynevezett „szlovák nemzetkonceptió” megalkotójaként került be, és a szlovák nyelv egyik legfőbb ideológusává vált.¹⁵ Dvortsák a *Naša Zastava* oldalain és könyveiben már 1918 előtt is folyamatosan amellett érvelt, hogy a nyugati és keleti szlovákság két különböző nemzet. Ezt tetéztve azt állította, hogy a keleti szlovákok büszkén vallják magukat magyarnak, s mind öltözetükben, mind kultúrájukban a magyarságot tekintik modellnek. Véleménye szerint „a sárosi tótságot”¹⁶ „úgy nyelvi, mint faji tekintetben el kell választani a magyarság északnyugati vármegyéiben lakó tótoktól”.¹⁷

¹² Alojz Miškovič: *Maďarské úmysly so Slovákmi*. Bratislava, (k. n.), 1944. 8.

¹³ Szeghy-Gayer Veronika: Államfordulat és az újrastrukturálódó helyi elit Bártfán 1918–1919. *Századok*, 152. (2018), 6. 1215.

¹⁴ Dvortsák Viktor (1878, Felsővízköz – 1943, Budapest) neve egyes forrásokban Dvorcsák Viktorként és Dvortsák Győzőként szerepel, de néha Dvorcsák Győzőként, szlovákul pedig Viktor Dvorčákként írnak róla. Ő maga szlovák származású politikus, író, költő, Sáros megyei főlevéltáros volt. Középszkoláit Bártfán, Eperjesen és Kassán végezte, majd filozófiai tanulmányokat folytatott a budapesti egyetemen és a párizsi Sorbonne-on. Külföldi tanulmányutakat tett Franciaországban, Németországban, Lengyelországban, Oroszországban és Olaszországban. 1904-ben Sáros megye főlevéltárosa lett, a következő évben házasságot kötött a tehetős francia családból származó Lataste Jozefinnel, akitől két lánya is született. Dvortsák 1910 és 1917 között az *Eperjesi Lapok*, 1917–1918 folyamán pedig az *Eperjesi Újság* szerkesztője volt. 1907-től a *Naša Zastava* újság segédszerkesztőjeként, majd főszerkesztőjeként dolgozott. Több történelmi tárgyú könyve is megjelent, de szlovák nyelvű verseket is írt. 1918. december 11-én Kassán kikiáltotta a Szlovák Népköztársaságot, amiért a csehszlovák hatóságok távollétében elítélték. Dvortsák ezt követően évtizedeken keresztül Magyarországon és külföldön fejtett ki propagandát egy Magyarországon belüli szlovák autonóm terület vagy államforma létrehozása érdekében, majd életre kellette a szlovák mozgalmat. 1943-ban halt meg Budapesten. Ablonczy Balázs: *Nyombiztosítás. Letűnt magyarok. Kisebbség- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Pozsony, Kalligram, 2011. 79–80.; Augustín Matovčík: *Biografický lexikón Slovenska*. II. kötet. (C–F) Martin, Matica, 2004. 696.

¹⁵ Ábrahám (2003): i. m. 55–66.

¹⁶ Dvortsák 1916-ban a könyvében ő maga is csak sárosi tótságról beszél, de idővel maga is belátta, hogy nem elég csak a sárosiakat összefognia, hanem ezt kénytelen lesz majd kibővíteni. Így jutott el a szlovákok meghatározásához, majd Kelet-Szlovákiához és a „Kelet szlovákok” megnevezéshez. Be kellett látnia, hogy nagyobb számú népességet kell képviselnie, ha politikai eredményeket akar elérni. Ezt felfoghatjuk a részéről akár egy fejlődési szakaszként is vagy politikai szükségszerűségként a túlélésért folytatott harcban, 1918 második felében.

¹⁷ Dvortsák Győző: *Sáros földje 1914–1915*. Eperjes, Kósch, 1916. 32.

1. ábra: A Naša zastava szlovják lap egyik 1908-as száma

Forrás: https://content.slovakiana.sk/fileserver/public/doid=doid-5th6/content/pdf/_P.pdf

1918 novemberében a Felvidéken a keleti és nyugati részekén élő szlovákok etnikai különbözőségének eszméje politikai és államjogi dimenziót kapott. Ezt a nyelvi és kulturális különállást, valamint a magyar kultúrához való kapcsolódási viszonyt sok korabeli magyar politikus támogatta, így többek között Jászi Oszkár, majd később Bethlen István és Teleki Pál is,¹⁸ ami nemcsak az 1918-as összeomlás alatti kísérletekben, hanem később a különféle revíziós elképzelésekben is megnyilvánult.

Csehszlovákia létrejötte és a szlovják törekvések 1918 végén

Bár Csehszlovákia 1918. október 28-án alakult meg, az új ország határai még képlékenyek voltak. 1918. október 30-án, az északnyugat-felvidéki Turócszentmártonban a szlovákság politikai képviselte megalakította a Szlovák Nemzeti Tanácsot (a továbbiakban: SZNT), és elfogadta a Szlovák Nemzet Deklarációját, amelyben

¹⁸ Ablonczy (2011): i. m. 79.

kinyilvánította együttélési szándékát a cseh nemzettel, elutasította a magyar állam fennhatóságát, és kijelentette, hogy „a Magyarország határain belül élő cseh–szlovák nemzet nevében egyedül az SZNT jogosult nyilatkozni és eljárni”.¹⁹ Károlyi Mihály 1918. október 30-án táviratot küldött az SZNT-nek, amelyben közös együttműködést ajánlott a jövőre vonatkozóan.²⁰ Károlyi a teljes belügyi, oktatási, gazdasági kormányzati hatalmat felajánlotta az SZNT-nek a felső-magyarországi szlovák többségű járásokban, az úgynevezett „Tót Impérium” területén.²¹ A Cseh Nemzeti Tanácsnak és a cseh politikusoknak azonban más elképzeléseik voltak. Supka Géza prágai magyar követ 1918. november 7-én azt jelentette, hogy Csehszlovákia igényt tart Észak-Magyarország területére.²² A csehszlovák külpolitika irányítói, Edvard Beneš külügyminiszter és Tomáš Garrigue Masaryk a Felvidék megszerzésében a gyors katonai megoldásra helyezték a hangsúlyt. A csehszlovák vezetés átlátta, hogy a legelőnyösebb tárgyalási pozícióba úgy kerülhetnek a békekonferencián, ha birtokon belül vannak, ezért a *fait accompli* politikáját alkalmazták. Velük szemben Dvortsák Viktor 1918. november 2-án Eperjesen megalakította a Kelet-Szlovák Nemzeti Tanácsot (a továbbiakban: KSZNT),²³ amely a keleti területek vonatkozásában nem ismerte el a csehszlovák állam fennhatóságát. A Dvortsák által vezetett eperjesi KSZNT a magyar kormánynak küldött táviratában kijelentette, hogy a turócszentmártoni SZNT-től is független,²⁴ s „Magyarország északkeleti tótjainak” nevében tiltakozik a „nyugati tótok illetéktelen gyámkodása ellen”. Egyúttal azonnali önállóságot kért „a keleti tót nép” számára. Politikai irányultságát a következőképpen foglalta össze: „a keleti tót nép nyelvének, szabad érvényesülésének és fejlődésének jogát követelve hűséggel csatlakozik a magyar nemzeti tanácshoz”.²⁵ A táviratot Jászi Oszkárnak, a nemzetiségek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszternek küldték. Dvortsák és társai nagy reményeket fűztek Jászi Oszkár megoldási alternatíváihoz, így az úgynevezett „Keleti Svájc”-koncepcióhoz, a magyar kormánytól pedig anyagi támogatást reméltek.²⁶

¹⁹ Deklarácia slovenské ho národa. In Peter Švorc (szerk.): *Zrod republiky. (Dobové dokumenty, spomienky a stanoviská 1914–1918)*. Košice, Slovo, 1991. 105.

²⁰ Szarka László: *A szlovákok története*. Budapest, Bereményi, 1993. 152.

²¹ A „Tót Impérium” koncepcióját és térképvázlatát lásd: Fogarassy László: Hodža Milán és a Károlyi-kormány. *Palócföld*, 24. (1990), 5. 83–84.; Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – Magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony, Kalligram, 1995. 260–261.

²² Vavro Šrobár: *Osvobodene Slovensko. Pamäti z rokov 1918–1920*. I. kötet. Praha, Čin, 1928. 212.

²³ Az eredeti forrásokban keleti szlovák dialektusban szerepelt: *Východno Slovenská Narodná Rada* szlovjákul.

²⁴ Miroslav Michela: *Trianon labirintusaiban*. Békéscsaba–Budapest, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – MTA BTK TTI, 2016. 20.

²⁵ MNL OL K 40 Miniszterelnökség, Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárcanélküli miniszter (1918–1919), VII. tétel, 43. sz. 1918. nov. 2.

²⁶ A „Keleti Svájc” koncepciónak megfelelően Magyarországot demokratikus föderációvá alakították volna át, és a svájci minta alapján nemzeti kantonokat hoztak volna létre a területén, provizórikus jelleggel, a békekonferencia államhatárokról szóló döntéséig. Bővebben lásd: Szarka László: A helvét

Dvortsák, a wilsoni önrendelkezési elven fellelkesülve, elhatározta, hogy kezébe veszi az irányítást. 1918. november 4-én a KSZNT arra szólította fel a „szlovjakkokat” (Slovjaci), hogy járják a saját útjukat, a nyugatiak nélkül. „Mindegyik nemzet megmozdult, mindegyik nemzet hangosan követeli a maga jogait! Hát csak mi, keleti szlovjokok nem követeljük a mi jogainkat? Hiszen mi is élni, mi is virágozni akarunk!” Dvortsák követeléseit a *Naša Zastava* oldalain szlovják nyelven írta le:

„Mi is meg akarunk maradni továbbra is szlovjáknak. [...] Nézzétek csak, a nyugati szlovákok már megmozdultak! De mi vajon hogyan bízhatnánk magunkat őreájuk? Rájuk, akiktől a mi egész múltunk, egész kultúránk, nyelvünk annyira elválaszt bennünket. [...] A csehek, ez a legutolsó és legistentelenebb nemzet szeretné országunkat, szülőföldünket felosztani és darabokra szabadni. Szlovjokok! Keljetek fel, ébredjétek! El akarják orozni tőlünk ezt a szent földet. [...] Mindent megkapunk, amit követelünk, autonómiát kulturális, iskolaügyi, közigazgatási, politikai és igazságügyi vonatkozásban. Országunkban a tót nyelvnek olyan pozíciója lesz, mint amilyen a magyart megilleti! Hát mi egyébre van még szükségünk?”²⁷

A kiáltvány a nyugati és keleti szlovákok közötti kulturális, nyelvi és mentalitásbeli különbségekre apellált, miközben a csehekről negatív hangnemben szólt.

Dvortsák Viktor 1918. november 14-én újabb levelet küldött Jászi Oszkárnak, amelyben újból kifejtette a KSZNT elképzeléseit. A minisztertől azt kérték, hogy az eperjesi tanácsot tekintse a „keleti szlovákok” érdekvédelmi képviselőjének.²⁸ Noha beadványára nem kapott választ, Dvortsák nem adta fel a küzdelmet, és tovább szervezte és erősítette mozgalmát Eperjesen és a Felvidék keleti részén.

Jászi Oszkár kezdetben kitért a keleti szlovákok ügyében való állásfoglalás elől, mivel nem vette komolyan Dvortsák kezdeményezését. Azonban néhány héttel később a Milan Hodžával 1918. november 25. és 30. között zajló budapesti tárgyalások²⁹ során mégis felhasználta a „szlovják” kártyát. Jászi itt mintegy fenyegetésként megemlítette, hogy a keleti szlovákok nem akarnak Csehszlovákiához tartozni. Erről a szlovák delegáció természetesen hallani sem akart, és arról tájékoztatta a magyar felet, hogy a keletiek nem illetékesek a demarkációs vonal meghúzásának ügyében.³⁰ Hodža egységes nemzetként kezelte a szlovákokat, és nem ismerte el a keleti és nyugati szlovákok közötti különbséget.³¹ Beneš végül megszakította

modell alternatívája és kudarca 1918 őszén. Adatok, szempontok a Károlyi-kormány nemzetiségi politikájának történetéhez. *Kisebbségkutatás*, 17. (2008), 2.; Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum, 2009. 23–24.

²⁷ Vichodne slovjaci! *Naša Zastava*, 1918. november 17. 6–7.

²⁸ MNL OL K 40 VII. tétel, 2311/1918. sz.

²⁹ A tárgyalások az előzetes demarkációs vonalak kijelölése kapcsán zajlottak. Erről bővebben lásd: Szarka László: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest, Ister, 1998. 113–125.; Zeidler Miklós: *Trianon*. Budapest, Osiris, 2003. 40–41., 48–49.; Jindřich Dejmek – František Kolař: *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. I. kötet. Praha, ÚMV, 2001. 20. dok. 85–87.

³⁰ Jászi miniszter és a keleti tótok. *Világ*, 1918. december 7. 3.

³¹ Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar feltámadás*. Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1920. 64.

Hodža budapesti tárgyalásait, a szlovák politikust és delegációját visszarendelte Prágába, kijelentve, hogy nekik soha nem is volt felhatalmazásuk a tárgyalások megkezdésére.³² A cseh kormány célja Hodža tárgyalásaival csak időnyerés volt, mert ekkor még nagyon kevés katonai egység állt a rendelkezésére.

Az önálló Kelet-Szlovákia gondolata, Kelet-Szlovákia önrendelkezésének gondolata

Jászi Oszkár az 1918. december 1-jei minisztertanácsi ülésen is érintette a „szlovjakok” kérdését. Kifejtette, hogy Hodža a keleti szlovjakok különállását és önállóságát nem fogadta el, így ő nem tudott Dvortsákkal komolyan tárgyalni. Jászi emlékirataiban Dvortsák Viktor mozgalmáról így írt: „[...] Ismertem a különböző szeparatisttikus mozgalmak keleti tót vezéreit, s tudtam, hogy mögöttük komoly tömegek nem állnak [...]”.³³ Emellett a miniszter a szlovják mozgalom vezetőiben a régi hatalom továbbélőit látta, és nem tekintette őket az új, népi és helyi akarat demokratikus képviselőinek.

Voltak, akik ezt később Jászi szemére vetették. Szviezsényi Zoltán gimnáziumi tanár a *Hogyan veszett el a Felvidék* című könyvében felrótta a miniszternek, hogy nem karolta fel időben Dvortsák mozgalmát. Jászi – írta – „[...] azonban a tótok (Dvortsák) megbízottjának hetikén kijelentette, hogy az eperjesi tanács nem képviseli a tót közvéleményt, nincsenek reprezentáló tót nevei s a tótokat kizárólag Hodža, Dula, Šrobár stb. képviselik”.³⁴ A miniszter ezt úgy értette, hogy a keletiek között nincsenek olyan szlovák politikusok, akiket tömegek követnének, és a politikai életben is lenne szavuk. Azzal is tisztában lehetett, hogy korábban a szlovják mozgalom mögött a magyar kormányzati politika állt a szlovák nemzeti mozgalom mesterséges megosztásának céljával.

Maga Dvortsák érezte, hogy az idő nem neki dolgozik, ezért fokozta aktivitását, és december 1-jére Iglóra szlovják népgyűlést hirdetett. Erre Jászi Oszkár minisztert is meghívta, ám ő elhárította a részvételt. A népgyűlésen a keleti megyéket képviselők kifejtették, hogy tiltakoznak minden idegen beavatkozás ellen a szlovjakok sorsát illetően. Új követeléssel is előálltak, amely már arról szólt, hogy „a béketárgyalásokon a keleti tót népképviseletet nyerjen”,³⁵ Dvortsák pedig azt kérte, hogy a magyar kormány hozzon létre egy külön minisztériumot a keleti szlovjakok

³² Szarka László. A szlovák–magyar szakítás 1918 őszén. Elhatárolódás és önrendelkezés. In Fazekas József (szerk.): *Emlékkönyv Zeman László 80. születésnapjára*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2008. 13–46.; Marián Hronský: Budapeštianské rokovanie Milana Hodžu a prvá demarkačná čiara medzi Slovenskom a Maďarskom. In Miroslav Pekník (szerk.): *Milan Hodža. Štátnik a politik*. Bratislava, Veda, 2002. 157–181.

³³ Jászi (1920): i. m. 71.

³⁴ Szviezsényi Zoltán: *Hogyan veszett el a Felvidék?* Budapest, Franklin-Társulat, 1921. 79.

³⁵ MNL OL K 40 VII. tétel, 563/1918. sz.

ügyeinek kezelésére. Budapesten azonban csak ennyit írtak Dvortsák beadványára: „Tudomásul szolgál. Intézkedést nem igényel.”³⁶

Jászi a szlovják kérdés tisztázására Eperjesre küldte bizalmasát, Hauptman Ervin eperjesi születésű, szlovákul jól beszélő főhadnagyot, aki 1918. november 27-e és december 2-a között Eperjesen tartózkodott.³⁷ Jászi korábban gyakran járt Lesznai Anna Varannóhoz közeli, alsókörtvélyesi kúriájában, ahol számos felvidéki ismerőse tett szert, akiktől így első kézből szerezhetett információt az eperjesi és a kassai eseményekről.³⁸ Jászi a leghihetőbbnek, egyúttal irányadónak mégis Hauptman értesüléseit tartotta. Hauptman december 2-i jelentésében arra jutott, hogy az egész elégedetlenséget a „Sáros vármegyei gentry réteg okozta”, és a legfőbb sérelmük, hogy csehszlovák államalakulatba akarják belekényszeríteni őket a megkérdezésük nélkül.³⁹ Jelentéséből a miniszter arra következtetett, hogy Dvortsák mozgalma csak parciális jellegű, és hogy mögöttük nem áll valódi tömegmozgalom.⁴⁰ Ennek ellenére a budapesti vezetés szívesen elismerte volna Dvortsák kormányát, de az annál 1918. december 3-i jegyzéke alapján, amelyben a Károlyi-kormányt Szlovákia kiűritésére utasították, ezt már nem tehette meg.⁴¹

Dvortsák Viktor, érzékelve a helyzet komolyságát a Felvidék hovatarozása és a cseh csapatok előnyomulása kapcsán, döntésre akarta vinni a magyar kormánynál a kelet-szlovákok ügyét. Ebből kifolyólag 1918. december 4-én Budapestre utazott, hogy megerősítse pozícióit. Közben azt is belátta, hogy már nem elég a szlovjakok jogos igényeire hivatkozni, és a keletszlovákok jogait kezdte követelni, amivel már jóval nagyobb népességet tudott megszólítani. Dvortsák a következőképpen nyilatkozott a magyar sajtó képviselőinek jövele céljáról: legelőször is tiltakozott a Hodzával folytatott tárgyalások ellen, illetve amiatt, hogy őt és társait ezekből kihagyták.

„Rólunk, keleti⁴² tótokról, nem lehet a mi megkérdezésünk nélkül határozni. Mi teljes autonómiát akarunk, és sorsunkat, függetlenségünket jobban látjuk biztosítva a magyar állam

³⁶ MNL OL K 40 VII. tétel, 563/1918. sz.

³⁷ MNL OL K 40 VII. tétel 634/1918. sz. Lásd még: Völgyesi Zoltán: Akik nem akarták Csehszlovákiát – „A Keleti Tót Kérdés” a Jászi-féle nemzetiségi minisztériumnak küldött jelentések tükrében. *Archivnet*, 20. (2020), 3.

³⁸ Török Petra: A körtvélyesi „Jardin Paradise”; részletek Lesznai Anna naplójából. Lesznai Anna felvidéki Árkádiája. *Kalligram Folyóirat*, 12. (2003), 4. 27–57.

³⁹ MNL OL K 40 VII. tétel 634/1918. sz. Lásd még: Völgyesi (2020): i. m.

⁴⁰ Ladislav Tajták: *Národnodemokratické revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*. Prešov, (k. n.), 1972. 83–85.; Szarka László: *A multietnikus nemzetállam – Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában. 1918–1992*. Pozsony, Kalligram, 2016. 76.

⁴¹ Szarka László: A történeti Magyarország felbomlása: katonai akciók, demarkációs vonalak. In Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008. 15–16.

⁴² Dvortsák „keleti tótokra” való hivatkozása a sajtóban azért volt fontos, hogy ezzel is érzékeltesse különállását a szlovákságon belül.

keretében, mint a csehekhez való csatlakozás által. Itt, Budapesten azzal a felfogással találkoztam, hogy a keleti tótoknak erre irányuló mozgalmá nem elég komoly, és nem jelenti a nép akaratát. Nagy tévedés ez. A nép igenis velünk van, nagy tömegben, kompakt egységben.”⁴³

Jászi csak másnap, december 5-én fogadta Dvortsákot, aki a találkozón kifejtette, hogy a szlovják lakosság közhangulata egyre borúsabb, és egy önálló köztársaság létrehozását tervezik. 1918. december 5-én egy újabb memorandummal fordult a magyar kormányhoz, és egy független köztársaság megalakulását helyezte ki-látásba, amely a magyaroktól és a csehektől is független lenne. A memorandum követelése a következők voltak:

„1. A Szlovák Népköztársaság területén a hatalom adassék a szlovák nép kezébe. 2. A magyar kormány ne avatkozzon be a Szlovák Népköztársaság területén végrehajtandó földreformba. 3. A Szlovák Népköztársaság területén az iskolák igazgatása átme-gy a helyi kormány kezébe. 4. A Szlovák Népköztársaság kormánya teljhatalmú követet delegál Budapestre. 5. A magyar kormányon belül szlovák osztály hozassék létre. 6. A szlovák nép ügyét az összehívandó béke-konferencián csakis a Szlovák Népköztársaság kormánya által megbízott követ képviselheti.”

A memorandum függelékében rögzítették, hogy a Szlovák Népköztársaság budapesti teljhatalmú megbízottjául Bulissa Károly ügyvédet, a magyar kormány szlovák refe-renséül pedig Podhradszky Györgyöt, a békekonferenciára kiküldendő delegátusként Dvortsák Viktort javasolják. Ezenfelül azt is kérték, hogy a magyar kormány hozza nyilvánosságra a következő proklamációjukat:

„1. Az önrendelkezési jog alapján egyedül a nép hivatott arra, hogy döntsön saját sorsáról. 2. A csehszlovák állameszmét a szlovák nép hozzájárulása nélkül, sőt akarata ellenére érvé-nyesítették. Erről semleges ellenőrzés alatt végrehajtott népszavazással kellene dönten. 3. A Szlovák Népköztársaság tiltakozik az ellen, hogy a katonai megszállás következtében előállott helyzetet véglegesnek tekintsek. 4. A Szlovák Népköztársaság határait a békekonferencia lesz hivatott megállapítani. 5. A Szlovák Népköztársaság testvéri együttműködésben akar élni a szomszédos nemzetekkel.”⁴⁴

A Felvidéken a cseh légiós csapatok gyorsan vonultak előre, ezért Bulissa Károly 1918. december 9-én bizalmasan jelezte Jászinak, hogy a Szlovák Népköztársaság önállóságának kikiáltása néhány napon belül megtörténik, és kérte a magyar kor-mányt, hogy azt azonnal ismerjék el hivatalosan is. Véleménye szerint ez lehetne a felvidéki területek megvédésének módja.

A Kelet-Szlovák Népköztársaság kikiáltása

1918. december 11-én a keletszlovákok által lakott észak-magyarországi megyék küldöttei Dvortsák Viktossal az élükön a kassai városházán gyűltek össze. A gyűlés

⁴³ Megmozdult az egész ország az elszakadási törekvések ellen. *8 Órai Újság*, 1918. december 4. 1.

⁴⁴ *Felsőmagyarország*, 1918. december 6. 7.

célja a régió hovatartozásának eldöntése volt. Késő délután fél 5-kor Dvortsák telefonon jelentette Budapestre, hogy vezetése alatt megalakult Eperjes fővárossal a Kelet-Szlovák Népköztársaság, aminek elismerését azonnal kérte a magyar kormánytól.⁴⁵ Ugyanakkor kimondták az azonnali elszakadást Magyarországtól.⁴⁶ A nemzetgyűlés, amelyre minden szlovákok lakta megyéből 5-6 megbízott érkezett, kimondta, hogy a köztársaság pontos etnográfiai és politikai határait a későbbi békekonferencia fogja meghatározni.⁴⁷ A Kelet-Szlovák Népköztársaság fennmaradása esetén ez a terület a jövőt illetően Magyarországon belül saját önkormányzattal és kulturális autonómiával működött volna.⁴⁸

Dvortsák ebből az alkalomból egy memorandumot is küldött Jászi Oszkárnak, amelyben kifejtette az új köztársaság célkitűzéseit. A dokumentum szerint a „szlovákok” fajilag, nyelvileg és kulturálisan teljesen függetlenek, és földrajzilag is teljesen különállóak azoktól a szlovákoktól, akik a Duna bal partján élnek.⁴⁹ A memorandum szerzője kérte a magyar kormányt, hogy ismerjék el a köztársaságát, követelte, hogy ne avatkozzanak be az általuk végrehajtandó földreformba, és hogy az iskolák nagy része kerüljön az ő joghatóságuk alá, amely biztosítja minden kisebbség nemzeti jogait. Továbbá kérte, hogy a magyar kormány szervezzen szlovák részlegeket a magyar minisztériumokon belül, illetve a békekonferencián álljon ki amellet, hogy a szlovák nemzetet a Kelet-Szlovák Népköztársaság elnöke, Dvortsák Viktor képviselhesse. A köztársaság vezetése három minisztériumból állt. A minisztériumok mellé létrehoztak egy-egy „nyugati” és „keleti” államtitkári posztot is – arra számítva, hogy idővel a nyugati megyék „szlovákjai” is csatlakozhatnak hozzájuk. Máig nem tisztázott, hogy miként került éppen Jan Ruman, a nem sokkal később csehszlovák szepesi zsupánnak kinevezett liptószentmiklósi ügyvéd neve a kormánylistán a belügyi tárca élére. Az ő államtitkárai Blahó János és Kogulszky István lettek. Ezenkívül Jehlička Ferencet közoktatásügyi miniszterré nevezték ki, államtitkáraivá a keleti szlovákok részére Liptay Lajos evangélikus főesperest, a nyugati szlovákok részére Margorin István római katolikus lelkészt nevezték ki.⁵⁰ A Szlovák Tanácsköztársaság vezetésében is szerepet vállaló szociáldemokrata munkásvezért, Varecha Jánost a népjóléti tárca élére nevezték ki. Államtitkárai Kiszely István és dr. Paulik János szociáldemokrata munkásvezérek lettek.⁵¹ Magyar újsághírek szerint az elnöki tisztet a nyugati rész képviselőjére Milan Hodžának

⁴⁵ Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, Osiris, 2007. 74.

⁴⁶ Kikiáltották az önálló tót köztársaságot. *Pesti Hírlap*, 1918. december 12. 2.

⁴⁷ Kikiáltották az önálló... (1918): i. m. 2.

⁴⁸ Boros Ferenc: *Magyar–csehszlovák kapcsolatok 1918–1921-ben*. Budapest, Akadémiai, 1970. 50.

⁴⁹ Ladislav Tajták: Úsilie maďarských vládnucich tried o udržanie Slovenska v rámci Uhorska v roku 1918. *Historický Časopis*, 12. (1966), 4. 570.

⁵⁰ Kikiáltották az önálló... (1918): i. m.

⁵¹ Popély Gyula: *Felvidék 1914–1920*. Budapest, Magyar Napló, 2010. 240.

ajánlották fel.⁵² Noha az új köztársaság székhelyéül Eperjest jelölték ki,⁵³ Dvortsák mégis Kassán jelentette be az új állam megalakulását. Ennek az lehetett az oka, hogy Kassa 1918-ban magyar jelleggel bírt, a város lakosságának nagy része pedig azonosult a magyar államiság eszméjével,⁵⁴ így nem kellett tartani ellentüntetéstől, ami megzavarhatta volna a végül csak 20 napig fennálló népköztársaság kikiáltását.

A csehszlovák vezetés felháborodott Dvortsák államalakítási kísérletén. Maga Karel Kramář csehszlovák miniszterelnök is állást foglalt: szerinte ez nem volt egyéb, mint a magyarok által mesterségesen létrehozott törekvés.⁵⁵ Kramář támadására Bulissa Károly, aki akkor a független „szlovják” kérészállam budapesti ügyvivői tisztét is ellátta, a következőképpen válaszolt:

„A magyar kormánynak az önálló tót köztársaság megszervezéséhez semmi köze sincs, a mozgalomba semmilyen irányban sem folyt be, erre módja sem volt. Mi tisztán a Wilson-féle önrendelkező jog alapján alakítottuk meg az önálló Tót Köztársaságot, mert egyedül ezt a megoldást tartottuk népünk szempontjából célszerűnek, nem pedig a cseh-szlovák köztársasághoz való csatlakozást.”⁵⁶

Bulissa szerint Kramář csak Dvortsákot és a köztársaság többi vezetőjét akarta befeketíteni a szlovák nép előtt, továbbá azon véleményének is hangot adott, hogy a csehek nem akarnak a szlovákoknak igazi szabadságot adni. „A tót nép nagyon jól tudja, milyen a cseh szabadság. A csehek a szlávok poroszai. Leplezetlenül imperialista politikát követnek, és nem a rokoni szeretetből nyújtogatják felénk a kezüket, hanem a földünk gazdasága és népünk munkaereje kellene nekik.”⁵⁷

A felvidéki események miatt a magyar kormány 1918. december 14-i minisztertanácsi értekezletén napirendre került a Dvortsák-féle kormány diplomáciai elismerésének kérdése. Jászi Oszkár e tanácskozáson kifejtette, hogy a szlovák és „szlovják” kérdés már nem tekinthető Magyarország belügyének, mivel ha elismernék Dvortsák kormányát, annak beláthatatlan katonai és külpolitikai következményei lehetnek. Jászi szerint ezt csakis akkor tehetnék meg, ha ehhez a későbbiekben összehívandó békekonferencia is hozzájárulna.⁵⁸ Bulissa 1918. december közepén Ferdinand Vix francia alezredest is felkereste Budapesten. A magyarországi antantmisszió vezetőjén keresztül táviratot küldött Thomas Woodrow Wilson amerikai elnöknek, amelyben kérte kormánya és országa elismerését.⁵⁹ Erre azonban sohasem került sor.

⁵² Kikiáltották az önálló... (1918): i. m.; A tót népköztársaság. *Kassai Munkás*, 1918. december 14. 3.

⁵³ A tót népköztársaság (1918): i. m.

⁵⁴ Simon Attila: Kassa három megszállása. Párhuzamok és tanulságok. *Történelmi Szemle*, 59. (2017), 4. 572.

⁵⁵ Magyarország területe és az új szomszédok. *Népszava*, 1918. december 14. 3.

⁵⁶ Magyarország területe... (1918): i. m. 3.

⁵⁷ Magyarország területe... (1918): i. m. 3.

⁵⁸ MNL OL K 27 Miniszterelnökség, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867–1944), 1918. nov. 14.

⁵⁹ Z. tíždňa. *Naša Zastava*, 1918. december 22. 6–7.

Időközben a csehszlovák csapatok előrenyomultak a felvidéki területeken. A Szlovák Népköztársaság kormánya december 11-én szervezni kezdett egy úgynevezett „Tót Nemzeti Gárdát”, amely Igló környékén szembeszállhatott volna a cseh erőkkel.⁶⁰ Kormánya megalakítása után Dvortsák azonnal küldött egy utasítást a kassai katonai kerületi parancsnokságnak, amelyben azt kérte, hogy a Kelet-Szlovák Népköztársaság csapatait ne helyezték el Kassáról, mivel ők fegyveresen fellépnek mindazok ellen, akik függetlenségük ellen támadnának. Valamint utasította a kassai katonai kerületi parancsnokságot, hogy tartsák harcra készen csapataikat a csehek ellen.⁶¹ Bevetésükre azonban már nem jutott idő: 1918. december végén Kassa is cseh megszállás alá került, Dvortsák Viktor pedig az utolsó vonattal Budapestre utazott. Ez egyúttal a népköztársaság végét is jelentette. A vezetők egy része külföldre vagy Budapestre menekült, másik részük passzivitásba vonult, vagy megváltoztatta nézeteit, és a csehszlovák orientáció híve lett. Dvortsák a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása után is aktív maradt. 1919. március 21-én a Forradalmi Kormányzótanács elnökénél, Garbai Sándornál rákérdezett, mi a szándékuk a Felvidékkel. Garbai válasza az volt, hogy

„miután nem sikerült a nyugat burzsoáziáját Magyarország igazáról meggyőzni, kelet proletariátusához fordulunk, s nincs kétségem az iránt, hogy az ország épségét rövidesen helyreállíthatjuk. [...] A cseh imperialisták által elnyomott tót nép számíthat legteljesebb támogatásunkra. A felszabadulás órája nem fog sokáig késni.”⁶²

1919. március 23-án Dvortsák a Kelet-Szlovák Népköztársaság Kormányzói Tanácsa nevében levélben kérte a magyar kormány képviselőit, hogy lépjenek közbe a felvidék megmentéséért, és érvényesítsék a szlovákok autonómiáját. Dvortsák saját és kormánya forradalmi eltökéltségét és aktivitását azzal akarta demonstrálni, hogy a budapesti csehszlovák megbízott irodáinak elfoglalásában ők is részt vettek, miután az elhagyta Budapestet.⁶³ Dvortsák kokettálása a kommunistákkal nem tartott sokáig. Rájött, hogy ő és az általa képviselt államalakulat semmiféleképpen nem juthat szerephez ebben a kommunisták által diktált játszmában, hiszen ideológiai különbségek álltak fenn nézeteik között, így jobbnak látta, ha a Tanácsköztársaság idejére tevékenysége székhelyét áteszi Bécsbe, ahol Bethlen Istvántól kért és kapott anyagi támogatást. Meg kell jegyeznünk, hogy a Tanácsköztársaság vezetői a szlovák kérdésre úgy tekintettek, mint egy ugródeszkára, amin keresztül Csehországba juthatnak majd, aminek révén kiterjeszthetik a „Világforradalom” eszméit, és egyesülhetnek az ottani kommunistákkal.

⁶⁰ Utolsó napjaink a cseh megszállás előtt. *Szepesi Lapok*, 1918. december 14. 1.

⁶¹ Fogarassy László: Felvidéki gerillaharcok a Károlyi-kormány idején. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 12. (1973), 235.

⁶² Szviezsényi (1921): i. m. 93.

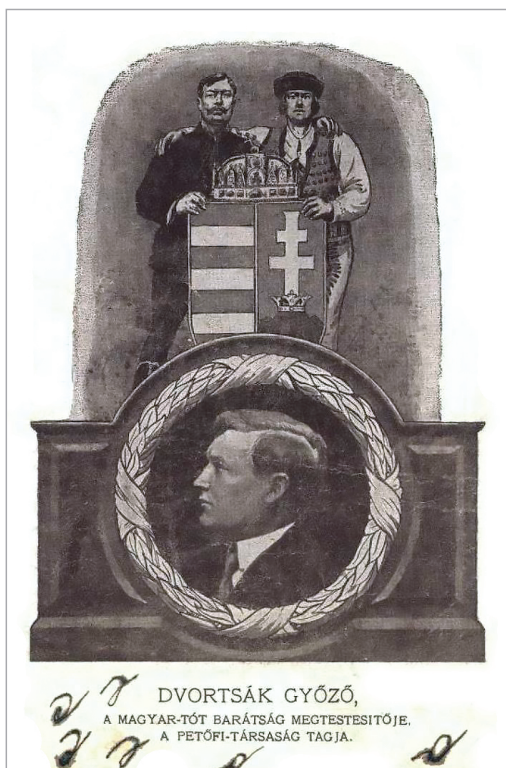
⁶³ Kővágó László: *A Magyarországi Tanácsköztársaság és nemzeti kérdés*. Budapest, Kossuth, 1979. 68.

Ma már nehéz megmondani, hogyan zajlottak volna az események, ha a magyar kormány már 1918. november elején Dvortsák mellé áll, és határozottan támogatja a szlovják kezdeményezést. Mint ahogy az sem egyértelmű, hogy egy ilyen kapcsolat előnnyel vagy további hátránnyal járt volna-e Magyarországra nézve. Hiszen a keleti szlovákok melletti fellépéssel fegyveres ellenállás alakulhatott volna ki a Felvidéken, amit Magyarországnak is támogatnia kellett volna, azaz a magyar–(cseh)szlovák konfliktus még előbb eszkalálódott volna. A csehszlovák törekvésekkel szembeni komolyabb helyi ellenállás pedig akár egy népszavazáshoz is vezethetett volna. Ebben az esetben nemcsak a keleti szlovák vagy szlovják térség függetlensége, illetve Magyarországon belüli autonómiája merülhetett volna fel reális alternatívaként, de elképzelhető, hogy mindez a magyar–(cseh)szlovák határ kijelölését is befolyásolta volna – a magyar többségű területek így akár Magyarországnál is maradhattak volna. Ismerve az események későbbi alakulását és a nemzetközi politika hozzáállását a magyar területi kérdésekhez, nem sok realitása lett volna e területek megtartására magyar érdekkörben. Maga Jászi Oszkár mindenesetre később nyilvánosan is elismerte, hogy ő szívesebben tárgyalt volna a szlovjások vezetőivel, mint a csehszlovák irányzat képviselőivel, a reális erőviszonyok azonban mást diktáltak, így kénytelen volt Hodzáékkal egyezkedni.

A mozgalom utóélete és a szlovják terv feltámasztása

Dvortsák Viktor mozgalmát Trianon után is támogatták Budapestről, mivel a magyar vezetésben szívósan tovább élt egy olyan elképzelés, hogy egy esetleges népszavazásnál a szlovákok, „szlovjások” és a ruszinok jó eséllyel a Magyarországhoz való csatlakozás mellett szavaznának. A szlovják kérdés és a Felvidék kérdése az 1920-as években úgy rögzült a magyar revizionista elképzelésekben, mint Csehszlovákia gyenge pontja. Horthy Miklós és a magyar vezetés nem mondott le arról, hogy az idegen uralom alá került országrészekből valamennyit visszaszerezzenek. Mivel a diplomáciai tárgyalások 1918–1919 folyamán nem hoztak eredményt Magyarország és Csehszlovákia, illetve az antanthatalmak képviselőivel, a magyar hadvezetés számításba vette a katonai fellépés lehetőségét is a Felvidék ellen, de ezt idővel Magyarország katonai gyengesége miatt elvetették. A magyar kormány a béketervezet területi módosításait szerette volna elérni, népszavazás útján visszacsatolni a többségében magyarlakta térségeket, illetve létrehozni a magyar–lengyel közös határt. Területi igényeik megszerzésében a magyar kormány a szlovák nemzeti mozgalmakra is építhetett, így Andrej Hlinka, Tuka Béla és Dvortsák szerepe is felértékelődött. Dvortsák támogatása magyar részről azt a lehetőséget kínálta, hogy Csehszlovákia felszámolása és a magyar területek visszaszerzése Szlovákián és a szlovákokon keresztül valósulhatna meg a jövőben. Dvortsák 1920 után Budapestről Lengyelországba, Svájcba, majd Franciaországba tette át tevékenységének helyszínét. Párizsban franciául adta ki a KSZNT nevében a *La Slovaquie* című lapot,

amely kéthetente, majd havonta jelent meg. Lapja példányait a magyar diplomácia segítségével eljuttatta a főbb nemzetközi szervezeteknek és a párizsi diplomáciai képviselőknek.

2. ábra: Dvortsák Győző arképe egy képeslapon

Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/72/Dvorts%C3%A1k_Gy%C5%91z%C5%91.jpg

Magyarország az első bécsi döntés során visszakapta egykori felvidéki területeinek főleg magyarok által lakott részét, majd 1939 márciusában Kárpátalját is visszaszerezte. A magyar vezetés ugyanakkor nem tett le teljesen arról, hogy a revízió Szlovákia rovására még folytatható lesz. Így 1939-ben, majd 1940-ben a magyar kormány továbbra is támogatta a „szlovják” törekvéseket Pozsonnyal szembeni céljai elérése érdekében. Ismét szerepet kapott az a magyar elképzelés, hogy a szlovákokat meg lehet osztani egy nyugati és egy keleti ágra, és az utóbbiak lettek volna az úgynevezett szlovjások. Ebben a játszmában Dvortsák Viktor is „reaktíválódott”, akit megbíztak a „szlovják mozgalom” előkészítésével.⁶⁴ Titokban készítette elő

⁶⁴ Kászonyi (1943): i. m. 1.

munkáját, tudatosan megtervezve az egyes részleteket. Mozgalma indításának tervezetében erről így írt:

„Nem szabad alkalmat adnunk ellenfeleinknek, hogy lássák azt, hogy az állam indította meg az akciót. Módot adnánk neki ezzel, hogy a népet tőlünk elidegenítsék. Az elején az államhatalom tartózkodással, sőt némi látszatellenszenvvel fogadná a mozgalmat. A lapot, a szlovják nemzeti tanács és a nyelv művelő társaság megalakulását csak némi huzavonával engedné meg. Csak többszörös deputációzásra engedné meg a szlovják nyelvű elemi iskolákat [...]. Csak a legszűkebb körű s teljesen megbízható vezetőség tudná azt, hogy az egész mozgalom az állam irányítása alatt áll.”⁶⁵

Dvortsák Viktor úgy gondolta, hogy mozgalma működési területét idővel ki lehetne terjeszteni a Szlovákiához tartozó részekre is. Elképzelése szerint a mozgalom propagandaanyagait a magyar titkosszolgálat és a határőrizeti szervek segítségével csempésznék át a határon, és az ottani közösségekben terjesztenék. A „szlovják” akció folytatásaként azután Eperjesen egy irredenta központot létesítenének, ahonnan felkészíthetnék a „szlovjákat” és a velük szimpatizálókat a Magyarországhoz való visszacsatlakozásra.

A magyar kormány anyagi támogatásával 1939. szeptember 3-án, Kassán újra-indult a *Naša Zastava*, amely hetente kétszer jelent meg, főszerkesztője pedig Dvortsák lett.⁶⁶ Ő azonnal támadásba lendült a szlovák politikusok és a szlovákiai lapok Magyarországról szóló cikkei ellen, aminek az lett az eredménye, hogy a budapesti szlovák követség állandóan tiltakozott a lapban megjelent írások miatt. Ullein-Reviczky Antal, a magyar külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője többször is figyelmeztette Dvortsákot, hogy a külpolitikai tárgyú cikkeket hagyja ki, és mérsékeltebb hangnemben írjon. A szlovákok azt is megpendítették, hogy válaszul a „szlovják” mozgalomra, Szlovákia vezetői felkarolnák a „palóc” mozgalmat, mivel szerintük a palóc nyelvjárás eltér a magyar nyelvtől.⁶⁷ Ezt azonban nem vette komolyan a magyar vezetés.

Teleki Pál miniszterelnök is felismerte, hogy a „szlovják” kérdés hasznára válhatna a budapesti politikának, így kikérte az ügyben Madarász István kassai megyéspüspök véleményét. Madarász a következőket válaszolta:

„Szlovják nyelv nincs, csak nyelvjárás. Ellenben van szlovák irodalmi nyelv. Szlovják nyelvet rendeletileg terjeszteni, fejleszteni nem lehet. Ha ezt megkíséreljük, a nemzetiségi ellentéteken kívül nyelvi ellentéteket is szítunk. Iskolát járt művelt szlovák szlovják nyelven nem hajlandó beszélni, mert ez sokkal tökéletlenebb, fejletlenebb, keverék, hogy ne mondjam, vegyes nyelv, míg a szlovák fejlett irodalmi.”⁶⁸

⁶⁵ MNL OL K 28 49. cs. 91. tétel.

⁶⁶ MNL OL K 28 33. cs. 1940. nov. 19-i Emlékeztető.

⁶⁷ Miškovič (1944): i. m. 17.

⁶⁸ MNL OL K 28 49. cs. L 19629/1939. sz.

Madarász habozott, és semleges volta ellenére nem utasította el teljesen a kísérletet, de nem is támogatta,⁶⁹ és a későbbiek folyamán is tartózkodó maradt a kérdésben. Egy 1943-ban készült feljegyzésben azt írta, hogy a templom nem lehet irodalmi harcok színhelye, és plébánosai olyan nyelven prédikáljanak, amelyet hallgatóságuk megért.⁷⁰

Érdekességként lehet megemlíteni, hogy 1940. november 19-én a Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályán készült egy emlékeztető, amelyben a szlovják mozgalom fontosságáról írtak: „A helyzet tehát az, hogy a szlovák irodalmi nyelv használata a keleti megyékben egyértelmű a szlovák nacionalizmussal, a szlovják nyelv használata pedig a magyar érzellel.” A szerző azt ajánlotta, hogy a magyar kormány karolja fel a mozgalmat, és a szlovjákat konyhanyelvből emelje fel irodalmi nyelvvé, amihez megvannak az alapok.⁷¹ Teleki Hóman Bálint kultuszminisztert is megkereste ebben a kérdésben. A kormányfő szerint komoly megfontolást érdemelne az a törekvés, hogy a szlovják nyelv fokozatosan ismét visszaszerezze azt a helyét, amelyet az egyházi életben és az iskolában a világháború előtt elfoglalt.⁷² Arra kérte tehát Hómant, tanulmányozza a kérdést, és azt is, hogy az 1941/42-es tanév folyamán bevezethetik-e néhány szlovák iskolában a szlovják tannyelvű oktatást.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium nem akarta azonnal nyíltan elutasítani a kezdeményezést, inkább az időhúzásra játszott. Időközben Dvortsák Viktor folyamatosan azt szorgalmazta, hogy az északkelet-magyarországi vármegyék szlovák iskoláiban szlovják nyelven készült ábécéskönyvből és olvasókönyvekből tanítsanak. A legnagyobb nehézséget viszont a szlovják tanítók összegyűjtése jelentette, mivel számuk igen csekély volt. Dvortsák és a körülötte csoportosuló értelmiségiek azonban nem adták föl. Meggyőzték a Kassa környéki Abaszéplak magyar jegyzőjét, hívja össze a környékbeli szlovák iskolák tanítóit, és szorgalmazza, hogy iskoláikban a szlovják nyelvet használják oktatási nyelvként. Ám az összegyűlték – néhány kivételtől eltekintve – nevetségesnek tartották és elutasították a javaslatot.⁷³

Kassán Dvortsák 1941. január 17-én létrehozta az *Ojčizma* (*Apai örökség*) nevű egyesületet, amely szlovják nyelvtant, szótárt és tankönyveket adott ki. Úgy vélte, az *Ojčizma* a *Matica Slovenská* konkurense lehet.⁷⁴ Az újdonsült egyesületet

⁶⁹ MNL OL K 28 49. cs. L 19629/1939. sz.

⁷⁰ MNL OL K 28 50. cs. 21250. sz. 1943. ápr. 12.

⁷¹ MNL OL K 28 33. cs. Pro Memoria. 1940. nov. 19.

⁷² MNL OL K 28 49. cs. 91. tétel. G 18250/1940. sz. Teleki levele Hóman Bálinthoz. (1940. jún. 24.)

⁷³ *Slovenská Jednota*, 1940. szeptember 28. 4.

⁷⁴ Az *Ojčizma* kultúregyesületet a magyar vezetés ellensúlyként is fel kívánta használni a szlovák kormány által is támogatott Szent Adalbert Társulat magyarországi megalakulása után. A magyarok attól félték, hogy ez az egyházi támogatással működő társulat a szlovák nyelv és kultúra ápolásának ürügye alatt a szlovák nacionalista ideológiát is terjeszteni fogja a magyarországi szlovákok között. MNL OL K 28 33. cs. Pro Memoria. 1940 nov. 19.

a szlovák sajtó tömör egyszerűséggel „magyarón szélhámosságnak” nevezte.⁷⁵ 1941. október 1-jén Kassán létrejött a mozgalom pártja is, a *Naša Gazdovska Strana* (*A mi gazdapártunk*).

1941. április 18-án a pozsonyi magyar követet meglátogatta Mertens Alfréd ügyvéd, az Egyesült Magyar Párt nagymihályi körzetének vezetője, és arra kérte, hogy a magyar kormány ne állítsa le a mozgalom támogatását. Ha ez megtörténne, állította Mertens, az katasztrofális hatással lenne a mozgalmat felkaroló és Magyarország felé orientálódó társadalmi rétegre. A mozgalom megszűnése esetén ugyanis a keleti szlovákok átváltanának a csehszlovák irányzatra, és a magyarok örökre elveszítenék őket. A magyar követ cáfolta, hogy a magyar kormány a mozgalom támogatásának leállítását tervezné, de úgy vélte, hogy jobb lenne, ha a mozgalmat a jövőben nem Magyarországról, hanem szlovák területről irányítanák. A diplomata szerint ez azért lenne fontos, mert így nem lehetne összekapcsolni a szlovják mozgalmat a magyar irredentizmussal. Véleménye szerint pedig Dvortsáknak csak a háttérből lenne szabad irányító munkát végeznie, mert személye túlságosan is kompromittálódott a szlovákok szemében.⁷⁶

Dvortsák Viktor nélkül azonban nem lett volna életképes a mozgalom, így továbbra is ő maradt az élén. A magyar politikai vezetés belátta, hogy a szlovák–szlovják megosztási politika rövid távon nem hozhat eredményt, ezért nem erőltette tovább a kérdést, annál is inkább, mert ezzel csak rontotta volna az amúgy is feszült szlovák–magyar államközi viszonyt. Dvortsák ekkor már beteg volt, és hiányzott a megfelelő személy is, aki esetleg a helyébe léphetett volna. A háborús helyzetben Budapestnek egyébként is volt ennél fontosabb dolga, így végül a magyar kormány sehol sem rendelte el a szlovják nyelv iskolai alkalmazását a szlovák nyelv helyett. Dvortsák 1943-ban bekövetkezett halála után mozgalma lassan elhalt, a „szlovják nemzetépítők” írásai és tevékenységük pedig csakhamar feledésbe merült. A *Naša Zastava* 1944. december 2-ig még megjelent Timkó Emil szerkesztésében, de már annyi hatása sem volt, mint korábban, a szlovják mozgalom nem talált tömegbázisra, így szükségszerűen elenyészett.

Összegzés

A szlovják mozgalom a 19. század második felében, illetve 1918-ban a helyi regionális identitásra alapozva indult el, Dvortsák Viktor ezeket az alapokat kívánta felhasználni a szlovjákok önálló nemzetté válása folyamatában. Dvortsák mozgalmának elindításában valószínűleg erős motivációt jelentett, hogy a szlovják területeken a „nemesi-úri hagyomány” magyarsága nagyon meghatározó tényezőként

⁷⁵ MNL OL K 63 Külügyminisztériumi Levéltár Politikai Osztály általános iratai (1918–1944) 462. cs. 17/pol 1941 sz. (1941. feb. 5.)

⁷⁶ MNL OL K 63 462. cs. 47/pol 1941. sz. (1941. ápr. 18.)

működött, akik a helyi közigazgatás jelentősebb területein meghatározó személyiségnek számítottak. Így érthető, hogy nem szívesen veszítették volna el pozícióikat, és lehetett rájuk számítani, hogy támogassák Dvortsák és segítői elképzeléseit.

Dvortsák célja az volt államának kikiáltásával, hogy ezáltal nemcsak a keleti szlovákokat, de a nyugatiak egy részét is megnyerje magának, így a Csehszlovákiához került régió egy része – önállóan vagy autonómiával – Magyarország keretei között maradhat. Nehéz pontosan utólag tisztázni, hogy Dvortsákék és hívei miként képzeltek el államukat és annak határait, feltételezhetően szuverén államot akartak, amely kezdetben kapcsolódna Magyarországhoz, majd idővel a politikai helyzethez mérten változott volna a jogállása.

Dvortsák mozgalma, illetve a Szlovák Népköztársaság megteremtésére tett kísérlete azonban megbukott. Ennek okát egyrészt abban határozhatjuk meg, hogy a győztes hatalmak csak olyan nemzetiségi törekvéseket támogattak, amelyek céljai egybevágtak az övéikkel, másrészt a Károlyi-kormány pacifista politikája sokáig nem tette lehetővé az eredményes fegyveres ellenállást. Dvortsák és társai így kénytelenek voltak átalakítani politikai követeléseiket, és a következő évtizedekben a területi revízió és a Magyar Királyságon belüli autonóm Szlovákia megteremtésén munkálkodtak. Dvortsák Kassáról való elmenekülése után is használta egykori elnöki címét, s az 1930-as években is a Kelet-Szlovák Népköztársaság levélpapírján bonyolította levelezését.⁷⁷ Meg kell jegyezni, hogy az 1918–1919 folyamán kikiáltott kérész-államok közül egyedül Dvortsák államának készült el a saját himnusza, amelynek szövegét 1943-ban adták ki, és tömegesen terjesztették a nép között, sőt, meg is zenésítették.⁷⁸ Dvortsák nevéhez még egy ima is kötődik, amelyet *Szlovjások imája* címmel vetett papírra, s amelyet az irredenta *Magyar Hiszekegy* mintájára szintén megzenésítettek. Ebben arról biztosítja a magyarokat, hogy a szlovjások örökre hűségesek maradnak hozzájuk, hiszen azokat a földeket, ahol laknak, Szent István magyar királytól kapták. A magyarok és a szlovjások sziklaszilárdan állnak egymás mellett, szövetségüket senki sem tudja megbontani.⁷⁹ Dvortsák igyekezett identitást teremteni népe számára, ezért volt fontos a himnusz megalkotása.

Meg kell jegyeznünk, hogy a szlovják nyelv idővel elindulhatott volna egy önálló szláv irodalmi nyelv megteremtése felé, szintúgy a népi öntudat kialakulására is lehetett volna esélyük, ehhez azonban egy hosszabb zavartalan fejlődési időszak kellett volna, és akkor sem biztos, hogy függetlenné váltak volna a szlovákoktól. Továbbá jelentős pénzügyi támogatásra, kedvező történelmi és politikai helyzetre is szükségük lett volna a pozícióba kerülés érdekében. Meg kell állapítanunk, hogy a Dvortsák által szorgalmazott szlovják különállás hangsúlyozásának 1918–1919 között lehetett némi alapja, ám 1938 után politikai szempontból már megvalósítha-

⁷⁷ Ablonczy (2011): i. m. 80.

⁷⁸ Viktor Dvorčák: *Vlasc a Sercoversé*. Kassa, Ojčizna, 1943. 29. Ezúton szeretném megköszönni Szeghy-Gayer Veronikának, hogy felhívta a figyelmemet ezekre a munkákra.

⁷⁹ Dvorčák (1943): i. m. 30.

tatlanná vált. Ennek ellenére a szlovjakkérdés az első bécsi döntést követően ismét szerepet kapott, Dvortsák is aktivizálta magát Kassán, és 1939–43 között ismét a szlovják nyelv népszerűsítésén és mozgalma kiterjesztésén dolgozott.

Dvortsák Viktor 1943-ban bekövetkezett halála után a „szlovják mozgalom” meggyengült, 1945 után pedig teljesen elhalt – erről a kérdésről Csehszlovákiában sokáig még csak beszélni sem lehetett. A szlovjakkérdés és a Kelet-Szlovák Népköztársaság története feledésbe merült.

Felhasznált irodalom

- Ablonczy Balázs: *Nyombiztosítás. Letűnt magyarok. Kisebbség- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Pozsony, Kalligram, 2011.
- Ábrahám Barna: Szlovákok és szlovjások: a nemzet határai. *Limes*, 16. (2003), 3. 55–66.
- Ábrahám Barna: Magyar-németek, tótok, szlovjások, magyar oroszok, vendek. Népnév és identitás a 19. században. In Ábrahám Barna (szerk.): *Magyar-szlovák terminológiai kérdések*. Piliscsaba, Pons Strigoniensis, 2008.
- Boros Ferenc: *Magyar–csehszlovák kapcsolatok 1918–1921-ben*. Budapest, Akadémiai, 1970.
- Dejmek, Jindřich – František Kolař: *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. I. kötet. Praha, ÚMV, 2001.
- Deklarácia slovenské ho národa. In Peter Švorc (szerk.): *Zrod republiky. (Dobové dokumenty, spomienky a stanoviská 1914–1918)*. Košice, Slovo, 1991.
- Dvorčák, Viktor: *Vlasc a Sercoverše*. Kassa, Ojčizna, 1943.
- Dvortsák Győző: *Sáros földje 1914–1915*. Eperjes, Kósch, 1916.
- Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum, 2009.
- Fogarassy László: Felvidéki gerillaharcok a Károlyi-kormány idején. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 12. (1973). 223–250.
- Fogarassy László: Hodža Milán és a Károlyi-kormány. *Palócföld*, 24. (1990), 5. 72–87.
- Gayer Veronika: Slojacké regionálne hnutie v rokoch 1907–1918. *Mesto a Dejiny*, (2014), 3. 68–83.
- Hronský, Marián: Budapeštienské rokovanie Milana Hodžu a prvá demarkačná čiara medzi Slovenskom a Maďarskom. In Miroslav Pekník (szerk.): *Milan Hodža. Štátnik a politik*. Bratislava, Veda, 2002.
- Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar feltámadás*. Bécs, Bécsi Magyar Kiadó, 1920.
- Kászoniy Ferenc: A szlovják kérdés. *Kisebbségvédelem*, 7. (1943), 3–4.
- Kóvágó László: *A Magyarországi Tanácsköztársaság és a nemzeti kérdés*. Budapest, Kossuth, 1979.
- Maťovčík, Augustín: *Biografický lexikón Slovenska*. II. kötet. (C–F) Martin, Matica, 2004.
- Michela, Miroslav: *Trianon labirintusaiban*. Békéscsaba–Budapest, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – MTA BTK TTI, 2016.
- Miškovič, Alojz: *Maďarské úmysly so Slovákmi*. Bratislava, (k. n.), 1944.
- Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, Osiris, 2007.
- Simon Ártilla: Kassa három megszállása. Párhuzamok és tanulságok. *Történelmi Szemle*, 59. (2017), 4. 569–590.
- Šrobár, Vavro: *Osvobodene Slovensko. Pamäti z rokov 1918–1920*. I. kötet. Praha, Čin, 1928.

- Šutaj, Štefan – Szarka László (szerk.): *Reginálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18–20. storočia. – Regionális és nemzeti identitásformák a 18–20. századi magyar és szlovák történelemben*. Prešov, Universum, 2007.
- Szarka László: *A szlovákok története*. Budapest, Bereményi, 1993.
- Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Pozsony, Kalligram, 1995.
- Szarka László: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest, Ister, 1998.
- Szarka László: A helvét modell alternatívája és kudarca 1918 őszén. Adatok, szempontok a Károlyi-kormány nemzetiségi politikájának történetéhez. *Kisebbségkutatás*, 17. (2008), 2. 594–595.
- Szarka László: A szlovák–magyar szakítás 1918 őszén. Elhatárolódás és önrendelkezés. In Fazekas József (szerk.): *Emlékkönyv Zeman László 80. születésnapjára*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2008.
- Szarka László: A történeti Magyarország felbomlása: katonai akciók, demarkációs vonalak. In Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008.
- Szarka László: *A multietnikus nemzetállam – Kísérletek, kudarok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában. 1918–1992*. Pozsony, Kalligram, 2016.
- Szeghy-Gayer Veronika: Államfordulat és az újrastrukturálódó helyi elit Bártfán 1918–1919. *Századok*, 152. (2018), 6. 1215–1236.
- Sztancs Gábor: Dialektus, kontaktusjelenség vagy magyar propaganda? Adatok és értelmezések a keleti szlovák (szlovják) etnikai régióról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 18. (2016), 3. Online: <https://forumszemle.eu/2016/10/12/dialektus-kontaktusjelenseg-vagy-magyar-propaganda-adatok-es-ertelmezések-a-keleti-szlovak-szlovjak-etnikai-regiorol/>
- Szviezsényi Zoltán: *Hogyan veszett el a Felvidék?* Budapest, Franklin-Társulat, 1921.
- Tajták, Ladislav: K otázke vydávanie učebníc vo východoslovenskom nárečí. *Nové obzory*, (1964), 6. 43–57.
- Tajták, Ladislav: *Národnodemokratické revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*. Prešov, (k. n.), 1972.
- Tajták, Ladislav: Úsilie maďarských vládnucich tried o udržanie Slovenska v rámci Uhorska v roku 1918. *Historický Časopis*, 12. (1966), 4. 552–584.
- Török Petra: A körtvélyesi „Jardin Paradise”; részletek Lesznai Anna naplójából. Lesznai Anna felvidéki Árkádiája. *Kalligram Folyóirat*, 12. (2003), 4. 27–57.
- Urbán Adolf: *Sárosi tót nyelvtan vázlat*. Eperjes, (k. n.), 1875.
- Völgyesi Zoltán: Akik nem akarták Csehszlovákiát – „A Keleti Tót Kérdés” a Jászi-féle nemzetiségi minisztériumnak küldött jelentések tükrében. *Archivnet*, 20. (2020), 3. Online: <https://archivnet.hu/akik-nem-akartak-csehszlovakiat-a-keleti-tot-kerdes-a-jaszi-fele-nemzetisegi-miniszteriumnak-kuldott>
- Zeidler Miklós: *Trianon*. Budapest, Osiris, 2003.

Levéltári források

- MNL OL K 27 Miniszterelnökség, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867–1944), 1918. nov. 14.
- MNL OL K 28 33. cs. Pro Memoria. 1940. nov. 19.
- MNL OL K 28 49. cs. 91. tétel.

- MNL OL K 28 49. cs. 91. tétel. G 18250/1940. sz. Teleki levele Hóman Bálinthoz. (1940. jún. 24.)
MNL OL K 28 49. cs. L 19629/1939. sz.
MNL OL K 28 50. cs. 21250. sz. 1943. ápr. 12.
MNL OL K 40 Miniszterelnökség, Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárcanélküli miniszter (1918–1919), VII. tétel, 43. sz. 1918. nov. 2.
MNL OL K 40 VII. tétel 634/1918. sz.
MNL OL K 40 VII. tétel, 563/1918. sz.
MNL OL K 40 VII. tétel, 2311/1918. sz.
MNL OL K 63 462. cs. 47/pol 1941. sz. (1941. ápr. 18.)
MNL OL K 63 Külügyminisztériumi Levéltár Politikai Osztály általános iratai (1918–1944) 462. cs. 17/pol 1941 sz. (1941. feb. 5.)

Hírlapok

- A tót népköztársaság. *Kassai Munkás*, 1918. december 14.
Felsőmagyarország, 1918. december 6.
Jászi miniszter és a keleti tótok. *Világ*, 1918. december 7.
Kikiáltották az önálló tót köztársaságot. *Pesti Hírlap*, 1918. december 12.
Magyarország területe és az új szomszédok. *Népszava*, 1918. december 14.
Megmozdult az egész ország az elszakadási törekvések ellen. 8 *Órai Újság*, 1918. december 4.
Slovenská Jednota, 1940. szeptember 28.
Utolsó napjaink a cseh megszállás előtt. *Szepesi Lapok*, 1918. december 14.
Vichodne slovjaci! *Naša Zastava*, 1918. november 17.
Z tíždňa. *Naša Zastava*, 1918. december 22.

Viktor Dvortsák's Dream of the Eastern Slovak People's Republic, Its Creation and Afterlife

The Slovjak movement began in the second half of the 19th century and it had local regional identity at its base. Dvortsák wanted to use these fundamentals in the process of making Slovjaks an independent nation. Apart from support from Eastern Slovaks, his plan included winning over some of the population of the western part of the area, too, so that they could remain within the frame of the Hungarian Kingdom and gain autonomy. However, Dvortsák's movement and its attempt to create the Slovjak and Slovak People's Republics failed in 1918 and remained unsuccessful in subsequent years, too.

Késmárk

Forrás: Fortepan